

ВПЛИВ АРМІЙСЬКОЇ СЛУЖБИ НА МОВОВЖИВАННЯ ЗАКАРПАТСЬКИХ УГОРЦІВ-ЧОЛОВІКІВ*

*Вільмош Газдаг, доктор філософії в галузі мовознавства, доцент кафедри філології
Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II
(Берегове, Україна)*

e-mail: gazdag.vilmos@kmf.org.ua

ORCID: 0000-0002-9331-2307

У статті зrealізовано спробу представити пов'язані з військовим життям лексичні запозичення з української чи з російської мов, уживані в мовленні угорських чоловіків на Закарпатті. Робота базована на результатах емпіричного дослідження, особливу увагу приділено змінам мовних навичок інформантів.

Щодо угорської військової мови на Закарпатті виникла особлива ситуація, коли вона не функціювала як професійна мова чи як групово мова в традиційному розумінні. Це пов'язано з тим, що офіційне спілкування у військовій галузі відбувається державною мовою (у радянський період – російською). Відповідно чоловіки, які проживають на Закарпатті, вивчали військову мову російською чи українською мовами залежно від періоду військової служби (тобто служили вони до або після 1991 року). Крім того, саме через відсутність можливостей послуговуватися рідною мовою у сфері військової служби не витворено угорський військовий сленг.

Після демобілізації строкових службовців військові терміни, які з'являються в їхніх спогадах, через відсутність відповідників рідною мовою замінені засвоєними під час служби слов'янськими елементами, які природно засвоєні і в закарпатських угорських говірках.

Результати дослідження яскраво ілюструють, що по суті виняткове використання української чи російської мови під час армійської служби вплинуло на мововживання осіб, особливо на лексику, пов'язану з солдатським життям. Ця група містить велику кількість запозичень, які не вживані в розмовному мовленні.

Ключові слова: угорська мова на Закарпатті, військова служба, державна мова, лексичні запозичення, тематичні групи.

Актуальність. На Закарпатті з угорським солдатським мововживанням склалася специфічна ситуація, коли воно не функціює ні як професійна лексика, ні як жаргон у традиційному розумінні цього терміна. Це пов'язане з тим, що офіційне спілкування в Збройних силах відбувається виключно державною мовою (у радянський період – російською). Відповідно до цього чоловіки із Закарпаття залежно від часу служби (до чи після 1991 року) засвоювали військову термінологію російською або українською мовами. А через відсутність можливості використовувати рідну мову в період військової служби не сформовано повноцінний угорський армійський сленг.

Якщо ж під армійським сленгом розуміти не тільки ті слова, що збереглися як пасивна лексика в пам'яті колишніх військовослужбовців та використовуються ними, наприклад, під час розповіді про своє армійське життя, а й такі вислови, що походять з армійського сленгу та прижилися в мовленні інших суспільних груп [13, с. 16], тоді пов'язані з військовим побутом слова, що є загальновідомими й загальнопоширеними в середовищі закарпатських угорців, також можна вважати армійським сленгом.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У закарпатських угорських говорах, як і в будь-яких інших закордонних угорських говірках, відчутний вплив державної мови [див.,

напр.: 4]. Проте більшість попередніх дослідників намагалися виявити розбіжності між місцевими говірками та угорським мововживанням, акцентуючи переважно на особливостях розмовної мови [5, с. 138–153], на зміні коду [15; 16] на запозиченій лексиці [1, с. 91–112; 3, с. 125–138].

Вивчення запозичених лексем, засвоєних закарпатськими угорськими говірками, розпочато ще в 70-х роках минулого століття з праць П. Лизанця [14], І. Ковтюка [2], Ш. Фодо [6]. Проте в них зазвичай тільки зафіксовано запозичені слова, простежено їхню етимологію, іноді класифіковано за лексичним значенням, але зовсім не враховані соціолінгвістичні аспекти. Наукове вивчення запозичених слів крізь призму соціолінгвістики розпочалося лише в останні роки. Ці дослідження засвідчують, що в мововживанні закарпатських угорців вживано значну кількість таких запозичень, які пов'язані насамперед із військовою службою [7, с. 124–160; 8, с. 25–30; 9].

Мета статті – на основі результатів емпіричного дослідження тематично класифікувати запозичення з військового побуту, засвоєні в мововживанні закарпатських угорців-чоловіків. Окрему увагу приділено формуванню мовних знань у респондентів та короткій характеристиці явища армійської мови й можливостям її сегментації.

Результати дослідження та їх обговорення. Як справедливо зауважує Т. Кіш, армійська професійна лексика – це «фахова лексика, яка називає найменування предметів військового побуту, оснащення, військової техніки, озброєння тощо, використовувані переважно військовими в їхній професійній діяльності» [10, с. 32]. Залежно від мовленнєвої ситуації, розрізняють три шари: військова професійна лексика, армійська загальна лексика й армійський сленг, зв'язок між якими передбачає вертикальний поділ. На думку Т. Кіша, «не викликає дискусій твердження, що армійський сленг – це використовуваний солдатами жаргон, який необхідно відділити як від розмовної мови та говорів, так і від офіційної військової професійної лексики» [12, с. 106].

Крім вертикального поділу, розрізняють і «горизонтальний, або територіальний поділ армійської мови. Звісно, це відбувається лише на нижньому рівні мови, адже військова наукова літературна мова і загальна лексика є письмово внормованим (кодифікованим) мовним варіантом» [11, с. 348]. Окреслене вище розрізнення характерне й для відношень між закарпатським угорським армійським сленгом, який завжди перебував під впливом російської або української мови, й армійським сленгом цієї мови.

Варто відзначити, що періоду 1950–1965 років «притаманне впорядкування оснащення й техніки Радянської армії та відображення цього в армійському слензі» [13, с. 35], тому під час перебування радянських військових частин в Угорщині російська мова мала тимчасовий вплив і на армійський сленг. Однак цей вплив не еквівалентний тому мовному впливові, якого зазнало мовлення закарпатських угорців під час служби в російськомовній армії.

Обмеження у зв'язку з пандемією зумовили онлайн-формат дослідження із залученням анкетного опитування. Через труднощі з онлайн-доступом до респондентів, а також зважаючи на ситуацію, що склалася із закарпатським угорським населенням, ми припускали, що частка відповідей буде низькою.

За останні два десятиліття серед чоловічого населення Закарпатської області кількість тих, хто проходив обов'язкову військову строкову службу, є незначною. Тому можна стверджувати, що серед активних користувачів соціальних мереж віком 18–35 років майже немає тих, які могли бути потенційними респондентами. Крім цього, частка їх, а також представників старшої, але ще активної працездатної генерації віком 35–50 років перебуває за кордоном, переважно на заводах та фабриках, намагаючись забезпечити добробут своїх родин. Тож після робочої зміни тривалістю 8–12 годин навряд чи вони матимуть бажання проводити свій вільний час, заповнюючи анкети. А серед найстаршого покоління пенсійного віку дуже мало тих, хто є активним користувачем Інтернету. Зважаючи на це, після пом'якшення карантинних обмежень ми плануємо поглибити й розширити дослідження, провівши анкетне паперове опитування та інтерв'ювання.

Покликання на анкету опубліковано в соціальній мережі «Facebook» на початку грудня 2020 року. Станом на 27 січня 2021 року, коли розпочато роботу над статтею, анкету заповнили й надіслали 25 осіб.

З-поміж респондентів 3 особи – українці за національністю, інші, за винятком одного респондента (який зазначив рідною й українську, й угорську мови), назвали рідною угорську мову. Питання щодо знання угорської мови також засвідчили подібні результати. Рівень знання української та російської мов у середовищі респондентів можна назвати високим. Очевидно, це пов'язане також із тим, що під час служби в армії вони активно послуговувалися цими мовами, тож певною мірою їм удалося їх засвоїти [див. про це докладніше: 8, с. 27]. Про свої мовні знання на час призову на військову службу респонденти висловлювалися так²: «Лист Тетяни до Онегіна я знав, але попросити склянку води не вмів» [Берегово_1972]; «На початку я не розумів усі російські слова, особливо ті, що стосувалися армії» [Запсонь_1967]; «Хоча я першим вивчив текст присяги, але не розумів її, тож мені довгий час було не по собі, що я не розумів, у чому присягаю» [Баркасово_1978].

Природно, що мовна ситуація, а також щоденне спілкування українською або російською мовою забезпечують їх швидке вивчення. Про це респонденти також зазначали: «Спочатку, десь пів року, були труднощі, потім мене вже не могли відрізнити від тих, у кого російська була рідною. Наприклад, коли читали список, говорили такою російською, що я не розумів власного імені, коли його зачитували» [Дюла_1968]; «У перші місяці важко, через пів року я вже вільно комунікував російською» [Дерцен_без дати народження]; «Спочатку важко давалися команди, а потім російський сленг, що використовувався у місцях служби» [Берегово_1963].

Як бачимо з відповідей респондентів, у більшості випадків, крім урахування деяких тактичних міркувань, вивчення мови стимулювало й те, що угорців, які походили з угорськомовних територій, відправляли до казарм у далекі міста (наприклад, у російські Тамбов, Мурманськ, Кіров (сьогодні В'ятка), Хабаровськ або казахстанський Байконур, часто в українські Луцьк, Чернівці, Львів, Броди, Біла Церква або в окупований сьогодні Росією Кримський півострів), куди в кращому випадку потрапляли одна-дві угорськомовні особи. Серед наших респондентів у 14 осіб зовсім не було угорських друзів, із рештою разом служили по кілька осіб з рідною угорською мовою (1–7 осіб). Двоє респондентів зазначили, що з ними служили кілька десятків (20–30 осіб) угорців. Вісім осіб проходили строкову військову службу вже в незалежній Україні, а решта 17 осіб – ще в Радянській армії. Дані стосовно часу проходження служби узагальнено в табл. 1.

Таблиця 1

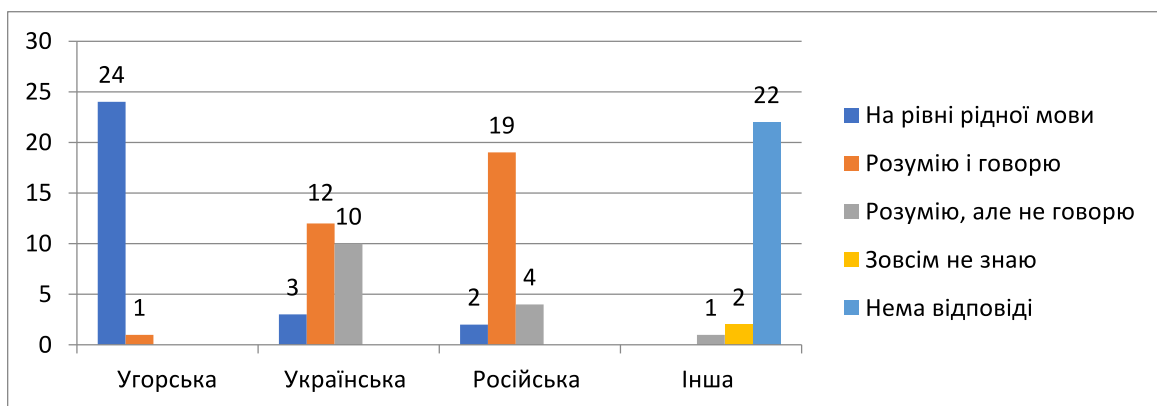
Час проходження респондентами служби

Час проходження служби	Кількість респондентів
90-ті роки	8 осіб
80-ті роки	10 осіб
70-ті роки	2 особи
60-ті роки	2 особи
Немає відповіді	3 особи

На момент опитування 3 особи зазначили, що українською мовою володіють на рівні рідної, 12 осіб – на комунікаційному рівні, 10 осіб відповіли, що розуміють по-українськи, але не вміють нею спілкуватися. Рівень знання російської мови дещо вищий: 2 особи – на рівні рідної мови, 19 осіб – на комунікаційному рівні, і лише 4 особи зазначили, що не можуть спілкуватися російською мовою. Іншими мовами респонденти не володіють, зокрема, 22 особи не зазначили жодної відповіді, що, очевидно, указує на

² Ідентифікатор у дужках означає місце проживання респондента та рік його народження.

відсутність знань іноземних мов, як і відповіді решти трьох осіб. Ці дані узагальнені на діаграмі 1.

Діаграма 1. Рівень володіння респондентів мовами

Проаналізуємо запозичення з української або з російської мови у висловленнях, що пов'язані з армійським життям.

Анкети містили переважно питання, що стосувалися військової служби, армійських товаришів, військових частин, засобів пересування, обладнання, одягу, харчування, використовуваних в армії. Їхня мета – допомогти респондентам спонтанно, а не через прямі запитання згадати відомі їм запозичення з державної мови чи (у радянський період) із російської мови.

Отримані відповіді ми спробували узагальнити, окремо акцентувавши на російських та українських елементах, згаданих респондентами. Окреслено сім тематичних груп запозиченої лексики.

Структура військової частини: об'єкти, технічний парк. Об'єкти, розташовані у військовій частині, респонденти називали переважно відповідниками угорською мовою, напр.: *kaszárnyák, kiszolgáló helyiségek, étkezdék, gépparkok, fegyverraktárak, parancsnoki épületek stb* [Косонь_без дати народження]. Але були й такі, які не відповідали на це запитання, мотивуючи це секретним характером об'єктів. Незначна кількість респондентів використовувала й слов'янські мовні елементи, напр.: *bánya* – угор. 'fürdő' 1. 'fürdőhelyiség'; 2. 'gőzfürdő' < рос., укр. баня; *klub / klub* – угор. 1. a kárpátaljai magyar nyelvben elsősorban 'kulturház' jelentésben; 2. 'klub' < рос., укр. клуб; *medpunkt* – угор. 'egészségügyi ellátó vagy elsősegélynyújtó hely' < рос., укр. медпункт ← медичний пункт; *stáb* – угор. 1. 'törzs'; 2. 'parancsnokság' < рос., укр. штаб. Радянська ідеологія відіграла важливу роль в армії, а тому одним з елементів такого виховання були створені у військових частинах *ленінські кімнати*, які служили й для політичного «промивання мізків», і були місцями проведення дозвілля.

Респонденти мали також назвати, яким технічним парком володіла їхня військова частина. У відповідях на це запитання більшість також використала найменування угорською мовою. Серед назв державною (чи російською) мовою використано такі: *zapravcsik* – угор. 'üzemanyag-szállító és töltő gépkocsi' < рос. *заправицик* ← *заправочная машина*; *poszárna masina* – угор. 'tűzoltókocsi' < рос. *пожарная машина*; *szanitarna masina* – угор. 'egészségügyi ellátó (gépkocsi)' < рос. *санитарная машина*, укр. *санітарна машина*.

Дехто називав марку конкретного транспортного засобу, напр.: «*BMP* (угор. *páncélozott, láncaltalpas szállítójárművek*), *танки, джипи (GAZ), вантажівки (Ural, GAZ, Kraz* тощо), *радіо- та інші спеціальні транспортні засоби*» [Шаланки_1966]. Крім номенів, використаних у процитованому прикладі, названо й такі марки: *ZIL, Kamaz, Gázik*. Один респондент написав кириличними літерами: *БМП, БТР, Тунгузка, Урал*.

Крім називання об'єктів, нас цікавило, чи використані українські або російські найменування для позначення командно-структурних одиниць та родів військ, які входили

до складу військової частини. Більшість опитаних зазначила назви угорською мовою (наприклад, *rádiósok*, *gyalogosok*, *tűzszerészek*, *ejtőernyősök*), але траплялися лексеми, що звучать однаково в українській і російській мовах, напр.: **bataljon** – угор. ‘zászlóalj’ < рос., укр. батальйон; **mechanizátorok** – угор. ‘gépészek’ < рос. механизатор, укр. механізатор; **tankisták** – угор. ‘harckocsizó katonák’ < укр. танкіст; рос. танкист.

Посади та звання, звертання один до одного. Попередні дослідження розмовної лексики виявили серед запозичень багато назв військових звань і чинів [див., напр.: 9], тому ми очікували, що у відповідях щодо армійської служби ці слова будуть частотними. Наші респонденти називали такі запозичення: **general / generális** – угор. ‘tábornok’ < рос., укр. генерал; **general major** – угор. ‘dandártábornok’ < рос., укр. генерал-майор; **general lityinánd / lityinánt** – угор. ‘altábornagy’ < рос., укр. генерал-лейтенант; **general polkovnyik** – угор. ‘vezérezredes’ < рос., укр. генерал-полковник; **jefrejtör** – угор. ‘örvezető’ < рос. ефрейтор, укр. ефрейтор; **kapitán** – угор. ‘kapitány’ < рос. капитан, укр. капітан; **komángyir zvodá** – угор. ‘szakaszparancsnok’ < рос. командир взвода, укр. командир взводу; **mladsij lityinánd / lityinánt** – угор. ‘alhadnagy’ < рос. младший лейтенант; **mládsij szerzsánt** – угор. ‘tizedes’ < рос. младший сержант; **nacsajnyik** – угор. ‘főnök; parancsnok’ < рос., укр. начальник; **major** – угор. ‘őrnagy’ < рос., укр. майор; **marsal** – угор. ‘tábornagy’ < рос. укр. маршал; **podpolkovnyik** – угор. ‘alezredes’ < рос. подполковник; **polkovnyik** – угор. ‘ezredes’ < рос., укр. полковник; **práporscsik** – угор. ‘zászlós’ < рос., укр. прапорщик; **szerzsánt** – угор. ‘szakaszvezető’ < рос., укр. сержант; **sztársij lityinánd / lityinánt** – угор. ‘főhadnagy’ < рос., укр. старший лейтенант; **sztársij szerzsánt** – угор. ‘örmeister’ < рос. старший сержант; **sztársina** – угор. ‘törzsörmeister’ < рос., укр. старшина.

Чим більше часу солдати проводили на службі, тим частіше вони використовували для називання один одного своєрідні імена / прізвиська, серед яких закономірно домінували назви російською мовою. Для позначення новобранців зазвичай використовували такі слова: **duh / duhi** – угор. ‘szellem’ < рос., укр. дух; **mamont** – угор. ‘mamut’ рос., укр. мамонт; **piszton** – угор. 1. ‘gyutacs’; 2. ‘dugattyú, dugó’ < рос. пистон, укр. пістон; **prizönyiki** – угор. ‘újonc’ < рос. призывник; **pupok** – угор. ‘köldök’ < рос. укр. пупок; **szalaga / szálága** – угор. ‘fiatal, tapasztalatlan katona, kadét’ < рос. укр. салага; **szlon** – угор. ‘elefánt, az első felévet töltő katona’ < рос., укр. слон.

Для позначення тих, хто прослужив довше, респонденти найчастіше використовували такі лексеми: **cserpák** – угор. ‘merítőedény’; illetve átvitt értelemben a katonaságnál az ‘ételosztó személy’ megnevezése is < рос., укр. черпак; **szverhszrocsnyik / szvercsok** – угор. ‘továbbszolgáló (katona)’ < рос. сверхсрочник; Тих, хто чекав демобілізації, називали **gyed / gyeduska** – угор. ‘apó, a harmadik felévet töltő katona’ < рос. дед; **dembel / gyembel** – угор. ‘leszerelés előtt álló’ < рос. демобілізація або дембель ← ДМБ; **sztárik** – угор. ‘idős (katona)’ < рос. старик.

Особиста екіпіровка: одяг і засоби для роботи. Респонденти відтворили такі запозичення (переважно з російської мови) на позначення одягу: **«beret» sapka** – угор. ‘svájcsapka, matrózcapka’ < рос. берет; **buslát / buslat** – угор. ‘kétsoros posztózubbonny’ < рос., укр. бушлат; **furázska** – угор. ‘katonai tányérsapka’ < рос. фуражка; **gimnasztyorka** – угор. ‘ingzubbonny’ Magyarországon is ismert, elsősorban szépirodalmi előfordulású szó < рос. гимнастёрка; укр. гімнастерка; **hebe** або **HB** – угор. ‘pamutruha, mindennapi viselet, munkaruha’ < рос. хб ← хлопчатобумажная ткань; **kalconi** – угор. ‘hosszúszerű alsónadrág’ < рос. кальсоны, укр. кальсони; **kirzové / kilzové csizma** – угор. ‘durva, vízhatlan vászonból készült csizma’ < рос. кирзовый, укр. кирзовий; **kityel** – угор. ‘a katonai viselet felső, zakószerű ruhadarabja’ < рос. китель; **kombinzon** – угор. ‘kezeslábas’ < укр. комбінезон; рос. комбинезон; **majka** (є загальнопоширеним у мовленні закарпатських угорців) – угор. 1. ‘trikó’; 2. ‘sportmez’ < рос., укр. майка; **parádka / parádnő / párádna forma** – угор. ‘díszruházat’ < рос. парадка; **pilotka** – угор. ‘katonai (tábori) sapka’ < укр. пілотка; рос. пилотка; **portyánka** – угор. ‘vászonkapca’ < рос. портянки; **PS** – угор. ‘díszruházat, szabadidőruha’ < рос. пи ← полушерстяная ткань; **pufályka / pufajka / fufajkakabát** – угор. 1. ‘pufajka, vattakabát, vattaruha’; 2. ‘kötött alsóruha, trikó’ < рос. фуфайка; **sinel / sinely** –

угор. 'köpeny; télikabát' < рос., укр. *шунель*; **slемафон** – угор. 'zajvédővel ellátott füles biztonsági sapka a harcokcsizók számára' < рос. *шлемофон*; **tulup** – угор. 'prémes, hosszú télikabát' < рос. *тулуп*; **usánka** – угор. 'füles, téli sapka', Magyarországon is használatos, főleg divatcikk < рос. *ушанка*; **válenki / valenyki** – угор. 'posztószárú és- fejű csizma' < укр. *валянки*; рос. *валенки*.

Залежно від посади, респонденти послуговуються різними назвами тих речей / інструментів, які вони використовували під час виконання службових завдань. Серед них поширені як *csípfogó* (плоскогубці), *kalapács* (молоток), *zsírkréta* (крейда), так і *tőr* (багнет) або *gépfegyver* (автомат). Однак запозичення з російської (переважно) чи з української мови фіксуємо й тут: **gázmaszka** – угор. 'gázálarc' < рос. *газовая маска*, укр. *газова маска*; **hezeká** – угор. 'vegyszeres csatorna' < рос. *хзк* ← *химически загрязнённая канализация*; **himzascita** – угор. 'vegyszeres felszerelés' < рос. *химзащита*; **májsztyerok** – угор. 'simítólapát' < рос. *мастерок*; **protyivogáz** – угор. 'gázálarc' < рос. *противогаз*; **sláng pozsárnij** – угор. 'tűzoltó-tömlő' < рос. *шланг пожарный*; **sznájper** – угор. 'mesterlövész-puska' < рос., укр. *снайпер*; **topor** – угор. 'balta' < рос. *топор*.

Солдатське життя: розпорядок дня, щоденні завдання, вільний час. Солдатське життя проходить за чітким і структурованим розпорядком, у межах якого кожен період дня має свій перелік завдань. На етапі підготовки питальника ми припустили, що серед номенів траплятимуться й запозичення з української чи з російської мови, тому й попросили респондентів описати, як проходив їхній звичний день в армії. Отримано такі відповіді: «Побудка, вмивання, заправка ліжка, зарядка, сніданок, шикування, виїзд на роботу (вантажівкою, автобусом, пішки), робота, ввечері контрольований в'їзд, прибирання території (підмітання, прибирання снігу, розбивання льоду), вільний час (стрижка, чищення одягу, шикування комірця, читання, спілкування), вечеря, вечірне шикування, читання списку, сон» [Вербовець_без дати народження]; «6:00 побудка, умивання, шикування в коридорі, шикування на плацу, сніданок, шикування, виконання щоденних завдань, обід на робочому місці (якщо був), продовження роботи, повернення в казарму, перерва, вечеря, перерва, одна година на тисання листів, приведення до ладу одягу, шикування, вечірня прогулянка, вмивання, відбій о 10-й годині» [Боржава_1973]. Як ми попередньо й припускали, тут також трапляються запозичення з російської чи з української мови, зокрема: **csász** – угор. 1. 'laktanya'; 2. 'hadosztály' < рос. *часть*; **nárjád** – угор. 1. 'munkalap szerint végzendő munka'; 2. 'parancs, rendelkezés' < рос., укр. *наряд*; **norma** – угор. 'munkában megkövetelt mennyiség' < рос., укр. *норма*; **otboj** – угор. 'takarodó, lefűjás' < рос. *отбой*; **podjom / pogyom** – угор. 'ébresztő' < рос. *подъем*; **politinformáció** – угор. 'politikai tájékoztató, a volt Szovjetunióban kötelező jelleggel tartott foglalkozások' < укр. *політична інформація* → *політинформація*; рос. *политическая информация* → *политинформація*; **rozvod** – угор. 'fel- vagy elvezetés' < рос. *развод*; **sztolova** – угор. 1. 'ebédlő'; 2. 'étkezde' < рос. *столовая*; **ucsebká** – угор. 'képzés, tanulás; fél éves katonai kiképzés' < рос. розм. *учебка*; **utrennaja fizerjadka** – угор. 'reggeli torna' < рос. *утренняя физзарядка*; **vecsernája prohulka** – угор. 'esti pihenőidő' < рос. *вечерняя прогулка*; **zántrák** – угор. 'reggeli' < рос. *завтрак*.

Безперечно, у межах денного розпорядку були й індивідуальні завдання, про які респонденти також згадують, напр.: «Я охороняв тракторний завод, де виробляли ракети середньої дальності» [Запсонь_1965]; «Провести вранці зарядку, відвести солдат в ідальню, вчити їх марширувати, супроводжувати солдат у школу (навчалися в місті)» [Мукачево_1948]. Зафіксовано відповідь, переповнену запозиченнями: «*Sztropolscsiknak tanultam Vinnicjában. A básnőj krán alatt akasztottam befelé a betonplítákat, ötemeletes épületeket építettünk*» (переклад українською: «Я вчився на *стропильщика* у Вінниці. Під башенним краном я підвішував бетонні плити, ми зводили п'ятиповерхову будівлю») [Дерцен_без дати народження]. У цьому реченні наявні такі запозичені лексеми: **básnőj krán** – угор. 'toronydaru' < рос. *башенный кран*; **betonplita** – угор. 'betonlemez' < рос., укр.

бетонна плита; *marsrut* – угор. ‘útvonat, útirány’ < укр., рос. *маршрут*; *sztrapolszik* – угор. ‘árubiztosító, slinger’ < рос. *стропальщик*.

Коли йшлося про вільний час, дозволя, то більшість респондентів використовували тільки угорські слова, напр.: «*Moziba jártunk, tévét néztünk, koncerteket adtak a laktanyába az énekesek. Lehetett focizni, esetleg hétvégén kimenőre menni, de ez nagyon ritka volt mivel a mi alakulatunk titkos volt*» (переклад українською: «*Ми ходили в кіно, дивилися телевізор, у казармі співаки давали концерти. Можна було грати у футбол, іноді на вихідних ми отримували відгул, але це було дуже рідко, бо наша частина була секретною*») [Косонь_1963]; «*Ritkán volt ilyen. Ivás, verekedés*» (переклад українською: «*Таке бувало рідко. П'янки, бійки*») [Берегово_1972]. У наведених прикладах виявлено такі слов'янські елементи: *sáski* – угор. ‘dámajáték’ < рос., укр. *шахи*; *sportzál* – угор. ‘tornaterem’ < рос., укр. *спортзал*.

Охорона здоров'я. Стан здоров'я солдатів має особливо важливе значення. Очевидно, траплялися й травми, які потребували оброблення ран. У розмовній лексиці, пов'язаній зі сферою охорони здоров'я, існує багато запозичених слів. Імовірно, в армійському російському і / або українському мовному оточенні вони так само поширені. У відповідях респондентів, які стосувалися цієї сфери, виявлено такі запозичення: *dezsurlók* – угор. ‘ügyeletsek’ < рос. *дежурний*; *felcser* – угор. ‘orvossegéd’ < рос., укр. *фельдшер*; *medszanbat* – угор. ‘orvosi-egészségügyi zászlóalj’ < укр. *медсанбат* ← *медичний санітарний батальйон*; *szancsász* – угор. ‘orvosi, egészségügyi részleg’ < рос. *санчасть* ← *санитарная часть*.

Харчування. Харчування відіграє важливу роль у житті кожної людини. У ході попередніх досліджень закарпатських угорських говорів ми зафіксували багато назв страв і напоїв, що їх місцеві жителі використовують у запозиченому варіанті [див. про це, напр.: 9]. На підставі цих результатів ми припустили, що в мовленні колишніх військовослужбовців також зможемо зафіксувати подібні назви. Виявлено декілька таких елементів, частина яких відома як запозичення і в щоденному мововживанні закарпатських угорців, напр.: *borscs (leves)* – угор. ‘borscsleves; ukrán céklaleves’ < рос., укр. *борщ*; *greckska / hreckska* – угор. ‘tatarka, hajdinakása’ (Fagopyrum Gaerth) < укр., рос. *гречка*; *kiszely / kiszal / kiszaj* – угор. ‘gyümölcskocsonyából készült ital’ < укр. *кисіль*, рос. *кисель*; *kompót* – угор. ‘friss vagy fagyasztott gyümölcsből főzött üdítőital’ < укр., рос. *компот*; *perlovka* – угор. ‘árpagyöngy, gersli’ < рос., *перловка*, укр. *перлова каша*; *plov* – угор. ‘pilaf’ < рос., укр. *плов*; *roszólnyik* – угор. ‘uborkaleves’ < рос. *рассольник*, укр. *розсольник*; *sziljotka* – угор. ‘sóshering’ < рос. *селёдка*; *vermisely* – угор. ‘cérnametelt’ < рос. *вермишель*, укр. *вермішель*.

Оплата, похвала й покарання. Наших респондентів ми попросили розповісти, чи отримували вони якусь оплату під час проходження строкової військової служби, і якщо так, то на що її приблизно вистачало. Ті, хто служив за часів Радянського Союзу, отримували приблизно 7–30 карбованців на місяць, а респонденти, які перебували в армії вже за незалежної України, отримували відповідно до часу проходження служби 1 мільйон 100 тисяч купонів або 9 гривень. Більшість опитаних зазначила, що цієї суми не вистачало по суті ні на що, напр.: «*16 карбованців, вистачало не на багато. Можна було тричі наїстися*» [Оросієво_1967] або «*17 карбованців 70 копійок на місяць. На сигарети вистачало, і все*» [Бакта_1970]. Але бути й такі, які вважали отриману суму прийнятною: «*Вистачало на все, що було необхідне. Іноді навіть щось додому відсилав. Не пам'ятаю, скільки отримував точно*» [Шом_1972]; «*Після півтора року роботи я привіз додому 120 карбованців. Із зароблених грошей треба було забезпечувати власні потреби*» [Берегово_1963]. Серед назв предметів, куплених із зарплати, натрапляємо на запозичені: *fogpaszta* – угор. ‘fogkrém’ < гібридне запозичення, друга частина якого походить від слов'янського *паста* < рос. *зубная паста*; *korzsiki* – угор. ‘lerény, lángos’ < укр. *коржик*; *vorotnyicsok* – угор. ‘felvarrható gallér’ < рос. *воротничок*.

Серед відзнак за зразкову службу респонденти називали насамперед похвали, грамоти або відгули, напр.: «*Отримували похвали й заохочення: могли вийти в місто або*

навіть отримували маленьку відпустку, щоби з'їздити додому» [Мукачево_1948]; «*Igen, mivel az autó kitűnő jegyet kapott a techoszmotra, szabadságot kaptam*» (переклад українською: *Так, оскільки автомобіль отримав відмінну оцінку на «техосмотрі», я отримав відпустку*) [Баркасово_1952]. В останньому реченні наявне запозичення **techoszmotr** – угор. ‘műszaki vizsga’ < рос. *техосмотр* ← *технический осмотр*. Багато з респондентів згадували, що за добру службу отримували грамоти: **gramota** – угор. ‘oklevél’ < рос., укр. *грамота*.

За можливі правопорушення накладали догани й стягнення. Щодо цього респонденти зазначали: «*Такими покараннями було чищення туалетів, підмітання подвір'я, карцер на кілька днів*» [Мукачево_1948]; «*Був штрафний загін, до якого збирали всіх штрафників (за 6–17 днів), і вони разом відбували покарання*» [Дюла_1968]. Розповідаючи про покарання, опитувані використовували такі слов'янські запозичення: **gaupthvhta** – угор. ‘katonai fogda’ < рос. *гауптвахта*; **himija** – угор. ‘vegyszerezési munka’ < на основі рос. *химия*; укр. *хімія*; **rázsálováli** – угор. ‘lefokozás’ < *разжаловать*, у минулому часі – *разжаловали*.

Висновки і перспективи. Зроблений емпіричний аналіз дає підстави констатувати, що армійська служба значною мірою вплинула на засвоєння респондентами державної мови (у радянський період – російської). Результати дослідження підтверджують, що по суті виняткове використання української або російської мови під час перебування в армії позначилося на мововживанні осіб, особливо на лексиконі, пов'язаному із солдатським життям. Ця група лексики містить велику кількість запозичень, які не відомі в розмовному мовленні.

Зафіксовано раніше не описані в наукових працях запозичення з державної чи з російської мови (до 1991 року). Опитування дало змогу виявити існування такого явища, як поліваріативність запозичень, або паралельне використання російських та українських відповідників.

Перспективу дослідження вбачаємо в залученні більшої кількості респондентів, а також проведенні глибинних інтерв'ю, що вможливить фіксування нових запозичених лексем.

Список використаної літератури

1. Барань Є. & Черничко С. Дослідження українсько-угорських міжмовних контактів у Закарпатському угорському інституті ім. Ференца Ракоці II. *Acta Beregsasiensis* VIII. évfolyam, 1. kötet, 2009. С. 91–112.
2. Ковтюк І. Украинские заимствования в ужанском венгерском говоре / под ред. и с предисловием А. Золтана. Ниредьхаза, 2007. 340 с.
3. Csernicskó I. & Hires K. A kölcsönzés. In: Csernicskó, I. (szerk.). *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*. Beregszász : Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, 2003. С. 125–138.
4. Csernicskó I. *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. Budapest : Osiris Kiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely, 1998. 320 с.
5. Csernicskó I. Gyakorisági eltérések a kárpátaljai és a magyarországi magyar nyelvhasználat között. In : Csernicskó, I. (szerk.). *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*. Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, 2003. С. 138–153.
6. Fodó S. Szláv jövevényszók a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban. *Magyar Nyelvjárások* 19. kötet / 1973. С. 41–52.
7. Gazdag V. Szláv eredetű lexikai elemek a Beregszászi járás magyar nyelvjárásaiban (Kárpátalja, Ukrajna). In : Fábri, I. & Kötél, E. (szerk.). *Határhelyzetek III. Önmeghatározási kísérletek: hagyományörzéstől a nyelvi identitásig*. Budapest : Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, 2010. С. 124–160.
8. Gazdag V. A kárpátaljai magyar nyelvhasználat orosz/ukrán kölcsönszavai. *Zempléni Múzsá*. Társadalomtudományi és Kulturális Folyóirat XV. évf. 4. szám, 2015. С. 25–30.
9. Gazdag V. *Szláv elemek a kárpátaljai Beregszászi járás magyar nyelvjárásaiban*. Törökbálint. Termini Egyesület, 2021. 228 с.
10. Kis T. Hány katonai nyelv van? *Igaz Szó* 33. évf. 7. szám, 1988. С. 32.
11. Kis T. *Bakaduma. A mai magyar katonai szleng szótára*. Budapest : Zrínyi Kiadó, 1992. 390 с.
12. Kis T. A magyar katonai szleng. In : A. Jászó, A. & Bódi, Z. (szerk.). *Szociolingvisztikai szöveggyűjtemény. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához* 12. Budapest : Tinta Könyvkiadó, 2002. С. 105–113.
13. Kis T. *A magyar katonai szleng szótára*. Debrecen : Kossuth Egyetemi Kiadó, 2008. 320 с.

14. Lizanec P. Magyar–ukrán nyelvi kapcsolatok (A kárpátontúli ukrán nyelvjárások anyagai alapján). Egyetemi jegyzet. Uzshorod : Az USZSZK Felső- és Szakközépoktatásügyi Minisztériuma, Uzshorodi Állami Egyetem, 1970. 248 c.

15. Márku A. Érvényes történetek. Nyelvválasztási és kódváltási kommunikációs stratégiák a kárpátaljai magyar fiatalok körében : monográfia. Rákóczi-füzetek XLVIII. Ungvár – Beregszász : PoliPrint Kft. – KMF, 2008. 172 c.

16. Márku A. «Po Zákárpátszki». Kétnyelvűség, kétnyelvűségi hatások és kétnyelvű kommunikációs stratégiák a kárpátaljai magyar közösségben. Ungvár : «Líra» Poligráfcentrum, 2013. 244 c.

References

1. Baran', Ye. & Chernychko, S. (2009). Doslidzhennia ukrains'ko-uhors'kykh mizhmovnykh kontaktiv u Zakarpats'komu uhors'komu instytuti im. Ferentsa Rakotsi II [Research of Ukrainian-Hungarian interlanguage contacts at the Transcarpathian Hungarian Institute named after Ferenc Rakoczi II]. *Acta Beregsasiensis* VIII. évfolyam, 1. kötet. 91–112 (in Ukr.).

2. Kovtiuk, Y. (2007). Ukraynskye zaymstvovanyia v uzhanskom venherskom hovore [Ukrainian borrowings in Uzhan Hungarian dialect] / pod red. i s predisloviem A. Zoltana. Nyred'khaza, 340 (in Russ.).

3. Csernicskó I. & Hires, K. (2003). A kölcsönzés [The borrowing]. In : Csernicskó, I. (szerk.). *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba* [The way of our word. Introduction to the use of the Transcarpathian Hungarian language]. Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, 125–138 (in Hung.).

4. Csernicskó, I. (1998). *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)* [The Hungarian language in Ukraine (Transcarpathia)]. Budapest: Osiris Kiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely, 320 (in Hung.).

5. Csernicskó, I. (2003). Gyakorisági eltérések a kárpátaljai és a magyarországi magyar nyelvhasználat között [Frequency differences between Transcarpathian and Hungarian language use in Hungary]. In : Csernicskó, I. (szerk.). *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba* [The way of our word. Introduction to the use of the Transcarpathian Hungarian language]. Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, 138–153 (in Hung.).

6. Fodó, S. (1973). Szláv jövevényszók a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban [Slavic loanwords in the Transcarpathian Hungarian dialects]. In : *Magyar Nyelvjárások* [Hungarian Dialects]. 19. kötet, 41–52 (in Hung.).

7. Gazdag, V. (2010). Szláv eredetű lexikai elemek a Beregszászi járás magyar nyelvjárásaiban (Kárpátalja, Ukrajna) [Lexical elements of Slavic origin in the Hungarian dialects of the Beregszász district (Transcarpathia, Ukraine)]. In : Fábri, I. & Kötél, E. (szerk.). *Határhelyzetek III. Önmeghatározási kísérletek: hagyományörzéstől a nyelvi identitásig* [Boundary situations III. Attempts at self-definition: from tradition to linguistic identity]. Budapest: Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, 124–160 (in Hung.).

8. Gazdag, V. (2015). A kárpátaljai magyar nyelvhasználat orosz/ukrán kölcsönszavai [Russian / Ukrainian loanwords for the use of the Hungarian language in Transcarpathia]. In : *Zempléni Múzsza* [Muse of Zemplén]. Társadalomtudományi és Kulturális Folyóirat XV. évf. 4. szám. 25–30 (in Hung.).

9. Gazdag, V. (2021). *Szláv elemek a kárpátaljai Beregszászi járás magyar nyelvjárásaiban* [Slavic elements in the Hungarian dialects of the Beregszász district of Transcarpathia]. Törökbálint: Termini Egyesület, 228 (in Hung.).

10. Kis, T. (1988). Hány katonai nyelv van? [How many military languages are there?]. In : *Igaz Szó* 33. évf. 7. szám. 32 (in Hung.).

11. Kis, T. (1992). *Bakaduma. A mai magyar katonai szleng szótára* [Bakaduma. Dictionary of today's Hungarian military slang]. Budapest: Zrínyi Kiadó, 390 (in Hung.).

12. Kis T. (2002). A magyar katonai szleng [Hungarian military slang]. In : A. Jászó, A. & Bódi, Z. (szerk.). *Szociolingvisztikai szöveggyűjtemény* [Collection of sociolinguistic texts]. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 12. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 105–113 (in Hung.).

13. Kis, T. (2008). *A magyar katonai szleng szótára* [Dictionary of Hungarian military slang]. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó, 320 (in Hung.).

14. Lizanec, P. (1970). *Magyar–ukrán nyelvi kapcsolatok (A kárpátontúli ukrán nyelvjárások anyagai alapján)* [Hungarian-Ukrainian language contacts (based on materials of the Ukrainian Transcarpathian dialects)]. Egyetemi jegyzet. Uzshorod: Az USZSZK Felső- és Szakközépoktatásügyi Minisztériuma, Uzshorodi Állami Egyetem, 248 (in Hung.).

15. Márku, A. (2008). *Érvényes történetek. Nyelvválasztási és kódváltási kommunikációs stratégiák a kárpátaljai magyar fiatalok körében* [Valid stories. Language choice and code exchange communication strategies among Hungarian youth in Transcarpathia] : Monográfia. Rákóczi-füzetek XLVIII. Ungvár – Beregszász: PoliPrint Kft. – KMF, 172 (in Hung.).

16. Márku, A. (2013). *“Po Zákárpátszki”. Kétnyelvűség, kétnyelvűségi hatások és kétnyelvű kommunikációs stratégiák a kárpátaljai magyar közösségben* [“Po Zakarpathian”. Bilingualism, bilingualism effects and bilingual communication strategies in the Hungarian community in Transcarpathia]. Ungvár: “Líra” Poligráfcentrum, 244 (in Hung.).

VILMOS GAZDAG. THE EFFECT OF MILITARY SERVICE ON THE LANGUAGE USE OF HUNGARIAN MEN IN TRANS CARPATHIA

Summary. Introduction. *In connection with the Hungarian military language in Transcarpathia, the peculiar situation arose that it did not function as a professional language or as a group language in the traditional sense. This is related to the fact that official communication in the military only occurs in the current state language. Accordingly, men living in Transcarpathia learned the military language in Russian or Ukrainian, depending on the length of their military service (i.e., whether they served before or after 1991). Additionally, precisely due to the lack of opportunities to use the mother tongue, it is impossible to speak of Hungarian military slang in the case of military service.*

Purpose. *In the present paper, we attempt to present the lexical borrowings from the state language established in connection with military life in the language use of Hungarian men in Transcarpathia. The work is based on the results of an empirical study paying special attention to informants' changes in language skills.*

Results. *Due to the limitations of the pandemic, we conducted our study in the form of an online survey. We published a link to the questionnaire on the social network Facebook in early December 2020, and as of January 27, 2021, when work began on this article, the questionnaire was completed and sent by 25 people. Eight people served in the army in independent Ukraine, and the remaining 17 people were still in the Soviet Army.*

The questionnaires contained mainly questions related to military service, comrades-in-arms, military units, means, equipment, clothing, and food used in the army. The purpose of such questions is for respondents to spontaneously, rather than through direct questions, recall borrowings known to them that originate from the state language. We tried to summarize the obtained answers briefly, emphasizing separately the Russian and Ukrainian elements mentioned by the respondents.

In the course of the research we managed to identify such borrowings from the state languages, which had not been fixed at the scientific level before. The results also revealed the existence of such a phenomenon as the polyvariance of borrowings or the parallel use of Russian and Ukrainian equivalents.

Conclusion. *After demobilization, military terms that appear in the memories of former conscripts, due to lack of knowledge of their counterparts in their native language, are replaced by Slavic elements learned during the service, which are naturally assimilated in the Transcarpathian Hungarian dialects.*

Key words: *Transcarpathian Hungarian, military service, state language effect, lexical borrowings, thematic groups.*

Надійшла до редакції 11.02.21

Прийнято до друку 15.04.21